

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ 18ΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Κ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΑ Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΑ

Σεβαστέ μοι φίλε,

Ἡ ἐν τῇ Χρονολογίᾳ (τ. Ε', σ. 313—317) «περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐν Ἀθήναις σχολείων» ὑμετέρα διατριβή, ἣν καὶ παρῆλθον τριάκοντα καὶ πέντε ἤδη ἔτη ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως καὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, μένει μέχρι τοῦδε ὡς μοναδικὴ πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς κατοχῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν εἶδον μετ' ἐκείνην ἑτέραν τινὰ πληρεστέραν διατριβὴν καθὰ δὲ γνωστόν, καὶ ὁ σεβάσμιος καθηγητὴς κ. Μ. Παρανίκας οὐδὲν προσέθετο ἐν τῷ ἰδίῳ Σχεδιάσματι (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 99—101), ἄρκουθεις νὰ μεταδώσῃ δι' αὐτοῦ ὅσα ὑμεῖς εἶχατε διδάξει περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολείων· ἀγνοῶ δὲ προσέτι καὶ ἂν ἐξεδόθη που τὸ παρὰ τῷ Προκοπίῳ Πιπτάκη χειρόγραφον. Ἐξ οὗ ὑμεῖς εἶχατε λάβει τὰς εἰδήσεις τὰς ἀμέσως ἀναφερομένας εἰς τὴν σύστασιν ἐν Ἀθήναις σχολῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἱερομονάχου Γρηγορίου τοῦ Σωτήρη, τοῦ προχειρισθέντος εἰτα μητροπολίτου Μονεμβασίας. Βασιζόμενος λοιπὸν εἰς μόνην τὴν ὑμετέραν διατριβὴν καὶ νομίζων ὅτι προσενεῖ ὑμῖν χαρὰν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ διςσαφηνίσῃ τὰ ἐν ἐκείνῃ σημειωθέντα, λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ φέρω εἰς γνῶσιν ὑμῶν σημειώσεις τινάς, αἵτινες φαίνεται νὰ διαφωτίζωσιν ἀρκούντως τὴν ἀπὸ τοῦ 1728ου μέχρι τοῦ 1753ου ἔτους ἱστορίαν τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς.

Ἀνακοινῶ λοιπὸν ἐν πρώτοις τὸ ἀντίγραφον τοῦ πατριαρχικοῦ σιγίλλου, δι' οὗ Γρηγόριος ὁ Σωτήρης ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν ἐν Ἀθήναις σχολεῖον. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο εὑρον ἐγὼ ἀντιγεγραμμένον ἐν τῷ 73ῳ κώδικι τῆς ἐν Μηλέαις βιβλιοθήκης (φύλ. 4—7), καὶ μολονότι δὲν εἶναι σημειωμένον ἐκεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ οἰκουμένου πατριάρχου, οὐχ ἥττον ὁ χρόνος τῆς συντάξεως αὐτοῦ (1738) ἀσφαλῶς ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐδόθη τοῦτο Γρηγορίῳ τῷ Σωτήρῃ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Παΐσιου τοῦ Β'. Αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ

σιγίλλιον φανερώνει τὸν σκοπὸν τῆς σχολῆς τοῦ Γρηγορίου· κατὰ τοῦτο ἀφιερῶθη αὕτη τῇ ὀρθοδόξῳ τῶν Ἀθηνῶν κοινότητι καὶ ἦτο προηγμένη μέχρι τοῦ βαθμοῦ τελειοτάτου γυμνασίου· ὥφειλε δὲ νὰ ὀνομάζεται ἐπισήμως «Κοινὸν καὶ δημόσιον Σχολεῖον καὶ Φροντιστήριον» ἐλληνικῶν ἅμα τε καὶ κοινῶν μαθημάτων· ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι θὰ ἐδίδασκον ἐκεῖ πολλοὶ ὁμοῦ διδάσκαλοι. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο ἔχει κατὰ λέξιν οὕτως·

«Ἄξιον ὄντως καὶ δίκαιον οὐχ ἥττον εἰπεῖν καὶ ἀναγκαῖον συνιστᾶν καὶ κρατύνειν κρείττονι καὶ ὑπερεχούσῃ τῆς Ἐκκλησίας δυνάμει καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι τε καὶ δεφεντεύειν σθένει παντὶ τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προϊσταμένους ἅπαντα τὰ θεοφιλῆ καὶ χριστιανικὰ ἔργα τε καὶ σπουδάσματα καὶ καλλιεργήματα, ὅσα ἐν διαφόροις καιροῖς κατὰ θεῖον σκοπὸν καὶ ζῆλον ἐπαινούμενον ἀρετῆς παρὰ τῶν εὐσεβῶν ἐξεργάζεται, πρὸς κοινήν ὠφέλειαν καὶ αὐξήσιν καὶ ἐπίδοσιν ἀφορῶντα τοῦ ἡμετέρου Γένους· τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ, δηλονότι τῆς ὑπεροχικῆς ἀντιλήψεως δεφεντεύσεως τε καὶ ἐπισυστάσεως, τὰ τε καλὰ συντηρεῖται διὰ παντὸς ἀμετάπτωτά τε καὶ διακονίζοντα τῇ παρατάσει τοῦ χρόνου καὶ ἡ τῶν εὐσεβῶν διεγείρεται προθυμία πρὸς ἐργασίαν ἅει τῶν ἐνθέων ἔργων καὶ ἐπαινουμένων φιλεργημάτων, δι' ὧν ἡ ψυχικὴ σωτηρία σφίσι ἐπιμνηστεύεται. Τῶν δ' αὖ ὁμολογουμένως ὄντων καλῶν ἐν τῷ μετὰ σώματος τῷδε βίῳ, ὅτι ἡ σοφία καὶ παιδεία Κυρίου ἀσυγκρίτως πάντων ὑπερανέστηκε καὶ πολλῷ τῷ μέσῳ πλεονεκτεῖ, εὐδὴλον δήπουθεν πᾶσι τοῖς εὖ φρονοῦσι· διὸ καὶ «μακάριος ἄνθρωπος ὃς εὗρε σοφίαν καὶ θνητὸς ὃς εἶδε φρόνησιν» τὸ ἱερόν φησι λόγιον· δι' αὐτῆς γὰρ καὶ ἄνθρωπος πέφυκε καὶ εἰκὼν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος λέγεται. Ταῦτά τοι καὶ ὅσοι τῶν εὐσεβῶν τῷ ἀξιεράστῳ τουτῷ χρήματι τῆς θεοπαραδότου καὶ θεοπαρέδρου σοφίας κατὰ τὸ δυνατόν συνεργοῦσι καὶ οἰωδῆτινι τρόπῳ πρὸς τὴν σύστασιν αὐτοῦ καὶ ἐνέργειαν ἐπίδοσιν τε καὶ αὐξήσιν σπουδὴν κατατίθενται καὶ ζῆλον ἐνδείκνυνται μεγάλων ἐπαίνων καὶ ἀντιμισθίων παρὰ τε Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἐπάξιοι κρίνονται· καὶ τὰ τοιαῦτα αὐτῶν ἐγχειρήματα καὶ σπουδάσματα, ὡς καθ' ὑπέρτερον λόγον θεοφιλῆ καὶ ψυχωσωτήρια τυγχάνοντα, προσκομιζόμενα καὶ ἐμφανιζόμενα κατὰ καιροὺς τῇ ἀντιλήψει καὶ δεφεντεύσει τῆς πατριαρχικῆς περιωπῆς καὶ μεγαλειότητος τὴν πρέπουσαν ἀπολαμβάνουσι σύστασιν καὶ ἀποδοχὴν, καὶ γράμμασι πατριαρχικοῖς ἐπικυρούμενα καὶ βεβαιούμενα μόνιμον ἔχουσι τοῦ λοιποῦ καὶ ἀσφαλῆ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν καὶ συντήρησιν. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας, ὑπέρτιμος καὶ ἑξάρχος πάσης Πελοπον-

νήσου, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς κύρ Γρηγόριος ὁ καὶ Σωτήριος κατὰ τὸ γένος ἐπικαλούμενος, ἐλθὼν ἤδη εἰς τὰ ὧδε σωματικῶς ἀνήγγειλε καὶ ἐδηλοποίησε τῇ ἡμῶν μετριότητι καὶ τῇ περὶ ἡμᾶς ἱερᾷ τῶν ἀρχιερέων συνόδῳ, ὅτι πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν πρὸ τοῦ ἀρχιερατεῦσαι, ἔτι τῷ τοῦ πρεσβυτέρου σεμνυνόμενος ἀξιῶματι, γενόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Ἀθηνῶν καὶ ζήλῳ συσχεθεὶς θείῳ προήρηται καὶ βεβούληται κοινόν τι ψυχικόν ὄφελος τοῖς συμπατριώταις αὐτοῦ ἐξεργάσασθαι. Καὶ δὴ καταλαβὼν οἰκίαν τινὰ παλαιὰν κειμένην πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐπονομαζομένου Μεγάλῃ Παναγία, καὶ ταύτην πριάμενος ἐκ βάθρων τε καὶ θεμελίων ἀνεγείρας καὶ λαμπρῶς οἰκοδομήσας ἰδίῳις ἀναλώμασι καὶ δαπάναις καὶ καλλιεργήσας αὐτήν, ἐπὶ τῷ εἶναι εὐρύχωρον ἀνάπαυσιν καὶ κατοικίαν ἱκανὴν διδασκάλων ἅμα καὶ μαθητῶν, σχολὴν ἀνέδειξε καὶ φροντιστήριον αὐτὴν ἐλληνικῶν ἅμα τε καὶ κοινῶν μαθημάτων, διορίσας καὶ διαταξάμενος παιδεύεσθαι καὶ διδάσκεσθαι ἐν αὐτῇ τοὺς τε εἰσαγωγικοὺς καὶ πρωτοπείρους τὰ τῆς κυκλοπαιδείας γράμματα καὶ ἐπομένως τοὺς προκεχωρηκότας καὶ ἐπίδοσιν λαβόντας γυμνάζεσθαι εἰς τὰ ἀξιώτερα μαθήματα καὶ καταρτίζεσθαι εὐφυῶς πρὸς πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ λογικὴν μάθησιν· κατακοσμήσας τὴν αὐτὴν σχολὴν ἀναθήμασί τε καὶ ἀφιερῶμασι διαφόρων βιβλίων τῶν τε θύραθεν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερῶν διδασκάλων κατὰ τε τὴν ἐλλάδα φωνὴν καὶ λοιπὰς διαλέκτους, συντελούντων εἰς διαφόρους ἐπιστήμας καὶ λογικὰς ἔξεις καὶ συμποσομένων ἀπάντων μικρῶν τε καὶ μεγάλων περίπου τὸν ἑξακοσιοστὸν ἀριθμὸν, καθὼς φαίνονται ῥητῶς καταγεγραμμένα καὶ τῷ σῶζομένῳ καταλόγῳ αὐτῶν ἐν τῇ ῥηθείᾳ, σχολῇ· προσηλώσας ἔτι σὺν αὐτοῖς καὶ μίαν ἱερὰν εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἔχουσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ «Ἐπὶ σοὶ χαίρει», ἐξησκημένην εἰς κάλλος γραφῆς θαυμάσιον. Καὶ δὴ μετὰ τὸ διεκπερᾶναι καὶ ἀπαρτίσαι καλῶς τὸ θεάρεστον τοῦτο καὶ ἐπαινετὸν ἔργον τῆς εἰρημένης σχολῆς ἀφίερωσε καὶ ἐπαφῆκεν αὐτὴν εἰς τὴν Κοινότητα τῶν χριστιανῶν τῆς ῥηθείσης πολιτείας καὶ πατρίδος αὐτοῦ Ἀθηνῶν ἐπὶ τῷ εἶναι κοινὸν γυμναστήριον καὶ σπουδαστήριον παιδείας καὶ μαθήσεως διὰ προκοπὴν καὶ ὠφελειαν τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ, διορίσας καὶ ἀποκαταστήσας ἐπιστατεῖν ἐν αὐτῇ καὶ εἶναι ἐπιτρόπους καὶ κυβερνήτας καὶ φύλακας καὶ προνοητὰς τοὺς κατὰ καιρὸν χρηματίζοντας ἐπιτρόπους τῆς πολιτείας ταύτης Ἀθηνῶν εἰς διοίκησιν τῶν κοινῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῶν ὑποθέσεων· ἥντινα ἀφίερωσιν

προλαβὼν ἔκτοτε κατησφάλισατο καὶ ἐβεβαίωσε διὰ χοτζετίου τῆς βασιλικῆς κρίσεως ἐπὶ τῷ διαφυλάττεσθαι καὶ διαμένειν ἀνεπηρέαστον ἀναπόσπαστόν τε καὶ ἀνεκποίητον παρὰ παντὸς προσώπου συγγενικοῦ τε καὶ ἄλλοτρίου εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Τανῦν δὲ βουλόμενος ἐξ ὑπερπλέου ἡσφάλειαν ποιήσασθαι μείζονα καὶ τελειωτέραν τῇ ῥηθείᾳ σχολῇ, ἠξίωσε τὴν ἡμῶν μετριότητα κατοχυρῶσαι αὐτὴν καὶ διὰ γράμματος ἡμετέρου πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ. Ὅθεν τὴν αἴτησιν καὶ ἠξίωσιν τῆς αὐτοῦ ἱερότητος ὡς ἐπαινετὴν καὶ θεάρεστον καὶ ἀποδοχῆς ἐς τὰ μάλιστα ἀξίαν εὐμενῶς ἀποδεξάμενοι ἄλλως τε καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὴν ἐκ τῆς ῥηθείας σχολῆς ἐπιγινομένην ὠφέλειαν καὶ προκοπὴν τῶν ἐν αὐτῇ παιδευομένων κατὰ τὸ ἀπαραίτητον χρέος τῆς ἐκκλησιαστικῆς προνοίας καὶ ἐπισκέψεως, καθ' ἣν εἰώθαμεν τὰ πανταχόθεν προσκομιζόμενα θεοσεβῆ ἔργα καὶ φιλεργήματα τῶν φιλοθέων χριστιανῶν προνοίας ἀξιούν καὶ κηδεμονίας καὶ κρείττονι τῇ τῆς Ἐκκλησίας δυνάμει κατοχυροῦν, γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ διακληθεῖσα τῶν Ἀθηνῶν σχολή, ἡ ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ἱερωτάτου μητροπολίτου Μονεμβασίας καὶ Καλαμᾶτος καὶ συναδελφοῦ ἡμῶν κύρ Γρηγορίου τοῦ πικλὴν Σωτήρη ἐκ βάθρων ἀνεγερθεῖσα καὶ κειμένη πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐπικεκλημένου Μεγάλῃ Παναγίᾳ, μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ οἰκημάτων καὶ μετὰ τῶν ἀφιερωθέντων καὶ προσηλωθέντων αὐτῇ βιβλίων ἀπάντων καὶ μετὰ τῆς ῥηθείας εἰκόνης τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα εἴη καὶ λέγεται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται κοινὸν καὶ δημόσιον σχολεῖον καὶ φροντιστήριον ἀφιερωμένον τῇ Κοινότητι τῶν χριστιανῶν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῷ διδάσκεισθαι καὶ παιδεύεσθαι ἐν αὐτῇ τοὺς προσφοιτῶντας χάριν διδασκαλίας καὶ μαθήσεως νέους καὶ διατρέβειν καὶ οἰκεῖν ἐν αὐτῇ διδασκάλους ἅμα καὶ μαθητάς κατὰ τὴν προγεγενημένην ἀφιέρωσιν καὶ προσήλωσιν καὶ τὸν διορισμὸν ὑπὸ τῆς αὐτοῦ ἱερότητος, ὥστε δηλαδὴ τοὺς κατὰ καιρὸν ἐκλεγομένους καὶ διοριζομένους ἐπιτρόπους τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν εἰς διοίκησιν τῶν κοινῶν αὐτῶν ὑποθέσεων αὐτοὺς τούτους εἶναι καὶ ἐπιτρόπους διοικητάς τε καὶ κυβερνήτας καὶ ἐφόρους καὶ κηδεμόνας καὶ τῆς ῥηθείας σχολῆς, προνοουμένους καὶ ἐπιμελουμένους τῆς συστάσεως καὶ διαμονῆς φυλακῆς τε καὶ συντηρήσεως αὐτῆς, καὶ μηδένα πώποτε τολμᾶν ἐπιβάλλειν χεῖρα αὐτῇ πλεο-

νεκτικῶς, ἢ μετακινῆσαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ εἶναι κοινὸν φροντιστήριον, ἢ θελῆσαι ἀντιποιηθῆναι αὐτῆς ἢ συγγενικῶ δικαίῳ, ἢ οἰωδῆτινι ἄλλῳ λόγῳ καὶ τρόπῳ, ἢ τῶν ἐν αὐτῇ βιβλίων καὶ λοιπῶν πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων τὸ παράπαν ἐφάψασθαι, ἀλλὰ μένειν ταῦτα πάντα ἀνεκποίητα καὶ ἀναφαίρετα ἐς τὸ παντελὲς παρὰ παντὸς προσώπου, μόνους δὲ τοὺς ἐν τῇ σχολῇ διατρέβοντας καὶ γυμναζομένους διδασκάλους ἅμα καὶ μαθητάς ἔχειν τὴν χρῆσιν καὶ ἀνάγνωσιν τῶν εἰρημένων βιβλίων, φυλαττομένων ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν εἰρημένων κοινῶν ἐπιτρόπων. Ὅς δ' ἂν τις ὀφείποτε βουλευθῇ ἢ τὴν σχολὴν ταύτην ἀνατρέψαι καὶ μετακινῆσαι καὶ ἰδιοποιηθῆναι, ἢ τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων καὶ βιβλίων καὶ ἀφιερωμάτων ἀρπάσαι καὶ νοσφίσασθαι καὶ ἀπαλλοτριῶσαι αὐτῆς πολὺ ἢ ὀλίγον τι καὶ βλάβην ἡντιναοῦν προξενῆσαι τῷ εἰς κοινὴν τοῦ Γένους ὠφελείαν συγκροτηθέντι τούτῳ φροντιστηρίῳ, ἀπεναντίας φερόμενος τοῖς ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθεῖσιν, ὁ τοιοῦτος, ὁποῖας ἂν εἴη τάξεως καὶ βαθμοῦ, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ τῆς μακαρίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιου καὶ ἀδαιρέτου τριάδος, τοῦ ἐνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ, καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ πάσαις ταῖς πατρικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος καὶ ἐνοχος τοῦ πυρὸς τῆς Γεέννης. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν καὶ διηνεκῇ καὶ μόνιμον ἀσφάλειαν καὶ παράστασιν τῆς γενομένης ἀφιερώσεως τῆς ρηθείσης σχολῆς τῇ πολιτείᾳ Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διορισμὸν ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῷ διαληφθέντι ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Μονεμβασίας καὶ συναδελφῷ ἡμῶν κύρ Γρηγορίῳ. Ἐν ἔτει κψκη', ἐν μηνί Φεβρουαρίῳ».

Ἐκτὸς τοῦ σιγιλλίου τούτου εὑρον ἐν τῇ Μηλεωτικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ ἓνα κώδικα συναποτελούμενον ἀποκλειστικῶς ἐκ πρωτοτύπων ἢ αὐτογράφων οὐκ ὀλίγων ἐπιστολῶν διαφόρων ὀνομαστῶν διδασκάλων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, καὶ δὴ καὶ Ἀθηναίων. Ὁ κώδιξ οὗτος εἶναι πολύτιμος διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν τότε σχολείων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ συνέπειαν δὲ εἶναι ἄξιός ἐκδόσεως ὥς ἔχει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Κατὰ τὴν ἀρίθμησίν μου ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ 104 ἐπιστολαί, καὶ ὡς φαίνεται ταύτας πάσας συνέλεξε καὶ συνήνωσεν εἰς τῶν παλαιῶν διδασκάλων τῆς ἐν Ἀθήναις κοινῆς σχολῆς, ὁ ἀγνώστου εἰς ἐμὲ καταγωγῆς Ζαχαρίας, ἀλλὰ περιβόητος ἐν τῷ 18^ῳ αἰῶνι διδάσκαλος τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου ὄρους ἐλληνικῶν κοινοτήτων καὶ

ιδίᾳ τῆς Μακρυνίτζας, τῆς Ζαγοράς καὶ τῶν Μηλειῶν. Τῷ κώδικι τούτῳ ἐπέθηκα τὸν 26ον ἀριθμόν, περιέγραψα δ' αὐτὸν ἐν τῷ προσεχῶς τυπω-
θησομένῳ καταλόγῳ τῶν παρατηρηθέντων ὑπ' ἐμοῦ ἐν Μηλείαις ἔτει
1896ῳ ἑλληνικῶν χειρογράφων. Λυπηρὸν εἶναι ὅτι ἡ ἐκεῖ ὀλιγοήμερος
διατριβή μου ἐγένετο ἀρορμή τοῦ νὰ μὴ δυνηθῶ νὰ διεξέλθω πάσας τὰς
ἐπιστολάς ἐκείνας καὶ οὕτως ἡ ἀντιγράψω ἢ κατὰ συντομίαν περιστείλω
τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐν τισι σελίσιν, αἵτινες θὰ ἔρχουν εἰς τὸ νὰ κατα-
νοήσῃ τις, ὅπως αἱ εἰρημέναι ἐπιστολαὶ θὰ ἠδύναντο νὰ προαγάγωσι
τὰς ἡμετέρας γνώσεις περὶ τῆς παρ' ἡμῖν καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν
τῷ 18ῳ αἰῶνι. Τέλος ὅμως καὶ αἱ ὀλίγαι περὶ αὐτῶν ἐν τῷ καταλόγῳ
μου σημειώσεις ἀρκοῦσι πρὸς τὸ παρὸν νὰ ποδείξωσιν ἐν σμικρῷ, ὅτι ἐν
σχέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας αἱ ἐν Μηλείαις πρωτότυποι ἐπιστολαὶ διαφωτί-
ζουσιν ἀρκούντως τὴν ἱστορίαν τοῦλάχιστον τῆς τοῦ Γρηγορίου σχολῆς.

Ἐν τῇ ὑμετέρᾳ διατριβῇ (σ. 314) λέγεται ὅτι πρῶτος μετὰ τὸν
Γρηγόριον ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διδάσκαλος ὑπῆρξε Παῦλος ὁ Ἰθακή-
σιος· τοῦτο δὲν βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἐν Μηλείαις κώδικος, διότι ἐν αὐτῷ
κεῖται μία τοῦ Κωνσταντίνου Δήμου Χατζῆ Β' ἐπιστολὴ ἐκ Κωνσταν-
τινουπόλεως, γεγραμμένη τῇ 26 Ἰανουαρίου καὶ διευθυνομένη τῷ συμ-
μαθητῇ αὐτοῦ καὶ τότε ἐν Ἀρτῇ διδασκάλῳ Παύλῳ τῷ Ἰθακησίῳ·
ὁπόθεν εἶναι φανερόν, ὅτι μετὰ τῆς εἰς ἀρχιερέα τοῦ Γρηγορίου χειρο-
τονίας καὶ τοῦ 1729ου ἔτους ἄλλος τις νῦν ἄγνωστος ἡμῖν καὶ οὐχὶ ὁ
Παῦλος ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις. Ὁ Παῦλος ἀναμφιβόλως προσεκλήθη
εἰς Ἀθήνας ἔτει 1729ῳ· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ἐκ τῶν Μηλειωτικῶν
ἐπιστολῶν, ὅτι οὗτος ἐδίδασκεν ἐκεῖ ἔτει 1730ῳ. Εἰς Γεώργιος Ἰωάν-
νου Λάμαρης ἔγραψε τότε (9 Νοεμβρίου καὶ 22 Μαρτ. 1730) ἐπιστο-
λὰς «τῷ ἐλλογιμωτάτῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις Φροντιστηρίου καθηγητῇ»
Παύλῳ· καὶ Παΐσιος δὲ μετωνομασθεὶς ὁ Παῦλος οὗτος φαίνεται διδά-
σκων αὐτόθι ἔτει 1740ῳ, διότι ἐν τούτῳ τῷ ἔτει εἰς Ἱερόθεος [πιθανῶς
ὁ Δενδρινός] ἔπεμψε γράμμα «Παΐσιῳ διδασκάλῳ Ἀθήναζε». Πιθανῶς
ἄμεσος αὐτοῦ διάδοχος, ἢ ἂν μὴ τοῦτο ἀλλὰ συνδιδάσκαλος, ὑπῆρξεν ἐν
Ἀθήναις ὁ ἡμέτερος ἱερομόναχος Ζαχαρίας, πρὸς ὃν αὐτόθι διδάσκοντα
ἔπεμπεν ἐκ Πάτμου γράμματα Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναῖος (27 Ἰουν., 25
Ἰουλ., 11 Αὐγ. 1740 καὶ 24 Μαρτ. 1741). Πόσον χρόνον διήρκεσεν
ἡ διδασκαλία τοῦ Ζαχαρίου ἐν Ἀθήναις, δὲν εἶναι φανερόν ἐκ τῶν
σημειώσεών μου· ἀλλ' ὁ Ἐφραίμ τῇ 21 Φεβρ. 1743 γράφει ἐκ Λευκω-
σίας τῷ διδασκάλῳ Ζαχαρίᾳ «εἰς Βῶλον ἢ ὅπου εὐρίσκεται»· καὶ ἦτο

τότε πράγματι διδάσκαλος ἐν Βώλῳ. Ἐν τῇ Μηλεωτικῇ βιβλιοθήκῃ ὑπάρχει εἰς κώδιξ, ὃν ὑποθέτω γεγραμμένον διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Ζαχαρίου. Ἐν αὐτῷ περιέχονται θέματα πρὸς ἐξάσκησιν μαθητῶν εἰς τὸ γράφειν ἑλληνιστὶ καὶ εἰς γλῶσσαν κοινὴν, ὧν ἡ σύνταξις ἤρξατο ἔτει 1739^ω ἐν Ἀθήναις καὶ ἂν ταῦτα εἶναι πράγματι τῆς χειρὸς τοῦ Ζαχαρίου. τότε οὗτος θὰ ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1739—1742^{ου} ἔτους ὡς ἀπλοῦς διδάσκαλος καὶ οὐχὶ ὡς καθηγητὴς (=διευθυντὴς) ὑπὸ τὸν Παίσιον Ἰθακήσιον καὶ τὸν Βησσαρίωνα [Ροῦφον]. οὗτος δὲ ὁ Βησσαρίων ἐξεβλήθη ἐκ τῆς σχολῆς ἔτει 1742^ω καὶ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ προσεκλήθη εἰς Δημήτριος, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διατριβῇ μνημονευόμενος Δημήτριος Βόδας, εἰς οὗ τὴν ἐν τῇ σχολῇ διεύθυνσιν πρέπει νὰ διακριθῶσι δύο διάφοροι περίοδοι χρονικαί. Τοῦ Δημητρίου τούτου ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐν Μηλείαις χειρογράφων (κώδ. 26^ε) πολυάριθμοι πρὸς τὸν Ζαχαρίαν ἐπιστολαί, καὶ μίᾳ τούτων (20 Μαΐου 1743) ὀρίζει τὸν χρόνον τῆς εἰς Ἀθήνας προσκλήσεως αὐτοῦ. Γράφει λοιπὸν ἐν αὐτῇ ὁ Δημήτριος ταῦτα· «Ἰσθι ὅτι χθὲς ἀμφὶ Βοιλοτὸν ἐκομισάμην Ἀθήνηθεν δύο γράμματα, τὸ μὲν Ὀκτωβρίου η' (=1742), τὸ δὲ Μαρτίου κη' (=1743) γεγραμμένον, προσκαλοῦντά με διὰ τὴν ἐκεῖσε σχολήν, ἐκβληθέντος, ὡς ἔοικε, τοῦ θαυμασίου ἀνδρὸς ἐπὶ τε δογμάτων ὀρθότητι καὶ λοιποῖς ἀρχήμασι κυρ Βησσαρίωνος». Ἡ διδασκαλίᾳ τοῦ Δημητρίου παρετάθη ἐν Ἀθήναις ἄχρι τοῦ 1753^{ου} ἔτους. Ἐν δυσὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ζαχαρίαν μνημονεύει ἐνός τῶν σὺν αὐτῷ διδασκάλων, τοῦ ἱερέως Ραφαὴλ (2 Σεπτ. 1750 καὶ 28 Φεβρ. 1751)· ἐν ἄλλαις μνημονεύει τοῦ διδασκάλου Ἀθανασίου, βεβαίως τοῦ παρ' ὑμῖν ἀναφερομένου Ἀθανασίου Μπουσσοπούλου· περὶ ἑαυτοῦ δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἀθανασίου τούτου γράφει τῷ Ζαχαρίᾳ ὁ Δημήτριος ἐξ Ἀθηνῶν ταῦτα (16 Ἰουλ. 1753)· «ὅστις (=Ἀθανάσιος) μήτε Λάρισσαν, μήτε Τύρναβον θέλει, ἀλλ' ἀπελεύσεται. . . . Ἐγὼ μὲ πεντέξῃ ἡμέρας ἀποδημῶ ἐντεῦθεν καὶ ὅπου κατασταθῶ, θέλω σᾶς γράψειν». Δι' ἐτέρας ἐπιστολῆς (23 Δεκ. 1752) πληροφορεῖ, ὅτι ὁ διδάσκαλος Ἀθανάσιος ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεταγενέστεραι τοῦ 1753^{ου} ἔτους ἐπιστολαὶ τοῦ Δημητρίου δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Μηλεωτικῷ χειρογράφῳ.

Ἰδοὺ ὅ,τι ἠδυνήθηεν νὰ συλλέξω ἐν Μηλείαις, δυνάμενον πιθανῶς νὰ χρησιμεύῃ εἰς συμπλήρωσιν τῶν ὅσα ὑμεῖς εἰς νεανικὴν ἡλικίαν εἶχατε γράψει πρῶτος περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολείων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

Μένω μετ' ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ

Ὁλοπρόθυμος φίλος

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ

Κονόκκαλα τῆς Φώλιας, 25 Ἰουλίου 1900.